

Kolejka, Josef

O teorii a cílech ideologie buržoazního čechoslovakismu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1986, vol. 35, iss. C33, pp. [33]-41

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101942>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF KOLEJKA

O TEORII A CÍLECH IDEOLOGIE BURŽOAZNÍHO ČECHOSLOVAKISMU

O čechoslovakismu jako buržoazní ideologii „Hradu“ v předmnichovské republice a pak londýnské skupiny politické emigrace za druhé světové války existuje vědecká literatura v takovém rozsahu, že se může zdát zbytečné vracet se k této problematice bez obav, že se nebudou opakovat již známé a uznávané závěry. Domnívám se, že je možné se touto problematikou zabývat badatelsky nadále ještě z hlediska účasti slovenské politiky (a kultury) na vzniku a hlásání čechoslovakismu a na další otázce z této skutečnosti vyplývající, totiž na otázce programů a postojů dvou hlavních skupin slovenské buržoazní politiky nejen ve vztahu k československému státu, ale i vůči sobě navzájem. V tomto příspěvku chci přispět k problematice ideologie čechoslovakismu rozbořením jejich teoretických přístupů.

Připomeňme si nejdříve, že podstatou čechoslovakismu byla představa o tom, že existuje jednotný československý národ, jenž vznikl nebo nadále se skládá ze dvou „větví“ či „kmenů“. V tuto představu věřili obrozenci z období první poloviny 19. století a byli mezi nimi i Slováci J. Kolár a J. P. Šafařík (psával se Šafařík). Tato idea oživovala od přelomu 19. a 20. století nejen v českém prostředí, nýbrž i mezi částí slovenských vzdělanců („hlasisté“). Musíme ovšem poznamenat, že tato představa o Češích a Slovácích jako o společném „československém národě“ (skládajícím se eventuálně ze dvou „větví“) byla před rokem 1914 vyznávána především nebo nejpočetněji v českých zemích, zatímco na Slovensku se pěstovala spíše československá vzájemnost, v níž se předpokládalo zachování „slovenské svébytnosti.“¹ V průběhu první světové války byla pak přijímána četnými slovenskými lidmi i idea společného československého (nebo jak se někdy psávalo „čechoslováckého“) státu, jehož základem či nositelem měl být právě „československý národ“. Vavro Šrobár, věren tradici svého „Hlasu“ z období před 1. světovou válkou, nabyt za svého pobytu v Praze koncem dubna 1917 „tak silnou víru v budoucí československý stát“, že přímo naléhal na autory připravovaného projevu českých spisovatelů (z května 1917), aby zachovali původně navržené pasáže o spojení Čechů se Slováky či se Slovenskem.² Zatímco v českých listech se objevovaly stále častěji články o Slovensku a v oficiálních dokumentech české politiky se psalo již od května 1917 o společném československém státě,³ na Slovensku

vyslovil veřejně požadavek práva na sebeurčení pro „uherskou větev československého kmene“ Vavro Šrobár až na oslavě 1. května 1918 v Martině. Program společného státu, skládajícího se z Čech, Moravy, Slezska a Slovenska, přijalo vedení Slovenské národní rady na zasedání 24. května 1918, ale vystupovalo jménem „slovenského národa“.⁴

Atmosféra závěrečného období 1. světové války v rakouskouherské monarchii, podněcovaná „ruským jarem“ 1917 a hlavně hesly a programem VŘSR, vynucovala si u jednotlivých národů hlubší zájem o problematiku národa a jeho práv. Představitelé české vědy připravili ještě za války na půdě pražské Filozofické jednoty cyklus přednášek o „filozofii národnosti“, které měly vysvětlit „vědecký a filozofický pojem národa“ (Ant. Uhlíř) a jeho jednotlivé aspekty. Em. Rádl se zabýval „rasovými teoriemi a národem“, J. Matiegka vysvětlil souvislost mezi „plemenem a národem“, V. Dvorský se zaměřil k poznání souvislosti „půdy a národa“, J. Kallab seznamoval posluchače a čtenáře se vztahem „národa, práva a státu“, V. Flajšhans poukázal na souvislosti „národa a jazyka“, P. M. Haškovec zase na vztah „národa a jeho literatury“ apod. Autoři přednášek (brzy poté vycházely jejich texty v podobě brožurek) seznamovali své posluchače a čtenáře se základní literaturou a její terminologií, ale zároveň hovořili k současnosti: formulovali svá pojetí programu u oceňované či vznikající československé státnosti. Vycházelo se ovšem nadále ze starších představ o těsné etnické či jazykové příbuznosti Čechů a Slováků, o jejich společném původu (o společné státnosti z období Velké Moravy)⁵, ale někteří autoři považovali společné území, společný či příbuzný jazyk jen za „přírodní základ“. „Vlastenectví, které žádá každou oběť za zachování dědictví“, nemůže stačit „svobodnému národu“, tvrdil E. Rádl. Takový národ se přece „nepodrobuje osudu“, ale chce „svobodně rozhodovat“. Ne minulost, ale cíl, který je uvědoměle ustaven, je pro národ důležitý. Idea, program — to by nyní mělo rozhodovat.

O něco později vyjádřil Rádl své pojetí národa jako uvědomělé společenské jednotky, jehož členové vědí, že tvoří jednotku (societu), znají svou společnou minulost, mají uvědomělé společné řády a více méně jasný i společný cíl národní“. Rádl zkrátka a dobře stavěl proti Herderovu „přírozenému“ či „organickému“ pojetí národa (národ je „původní“, „přírodní“ jednota) jiné pojetí národa jako vědomé pospolitosti. Odvolává se výslovně na Lazaruse a Rénana tvrdil Rádl, že „národ je množství lidí, kteří se považují za národ, počítají se k němu“. Zatímco „Herder bere národ jako neodvratný osud“, Lazarovo pojetí „nás nutí vzít si svou národnost na svědomí“. Reaguje na současnou situaci na Slovensku anebo i na náladu příslušníků jiných národních skupin u nás, tvrdil Rádl: „Řeč (jazyk) není všeobecným dělítkem národů, ač se uvádí jako znak nejpodstatnější“.⁶

Z přednášek pražské Filozofické jednoty nás zcela určitě zaujme nejvíce ta, kterou proslovil Ant. Štefánek pod názvem „Pojem československého národa“ a kterou vydal pod titulem „Slovensko ako sociologický predmet“. Štefánek považoval slovo „československý“ („československý národ“) za dávné a optimisticky prohlášoval, že tento termín nyní (v roce 1918) „v novom vydání symbolizuje vůľu Slovákov ku jednote národnej v širšom smysle“. Soudobý termín „československý národ“ vyjadruje „tvoriaci sa nový národ“ z dosavadních dvou skupin, jež jsou si příbuzné jazykem a společnou literaturou a které chtějí do budoucna budovat novou „společnou národní kulturu“. Češi a Slo-

váci ostatně postupují podobně jako Srbové, Charváti a Slovinci. Současná válečná doba urychluje sjednocovací proces ke vzniku jednotných národů jihoslovanského a českoslovanského. Není či nebude to ovšem proces snadný, protože Slováci mají za sebou samostatný národní vývoj, zvykli si na „národ“ a na svůj jazyk. Ale na štěstí nebyla „rozlučka“ mezi Čechy a Slováky dokonána.

Štefánek považoval za vhodné shrnout dosavadní názory o „národě“ (psal již v roce 1913 ve Slovenském deníku č. 118, s. 120 o „Národnosti ako sociologickom problému“) a vyvodit z nich závěr pro současný stav. Starší generace slovenských vzdělanců se učila u Herdera a Fichteho a vidí proto v národě „bohom danú formu rozvitú z embrya rodiny“. Slovenská literatúra a žurnalistika považuje až doposud „národ slovenský za sumu krvou príbuzných a svojej národnosti viacej menej vedomých ľudí, ktorí sa pridržajú svojej národnosti z príčin mravných a estetických“. Toto pojetí národa dnes nevyhovuje a brzdi náš národní vývoj. Poučen u celé řady starších předválečných sociologů (mimo jiné z Neumanna a také z Bauera), vyvodil Štefánek — podobně jako Rádl — závěr, že jazyk sám o sobě není jediným podkladem pro vznik zvláštního národa a že tedy i spisovný jazyk (v daném případě „spisovná slovenština“) je spíše „druhořadým činitelem“. Ovšem z praktických důvodů je nutno nadále se přidržet slovenštiny, protože „ona je sícejšía pre národnú prácu na Slovensku než čeština“. Ale i slovenština bude prostředkem k novému cíli, k ideálu v budoucnosti. A tím je „národ československý“ jako „tvoriaci sa organizmus“, jenž je ovládán zvláštní „rozkazujícíou a nutiacou silou“ (Štefánek se odvolává na Dostojevského), jejíž původ nám je snad neznámý a nepochopitelný, ale který jestvuje“.

Štefánek se tehdy koncem války domníval, že „terajšia generácia sa dožije aspoň čiastočného uskutočnenia veľkého organického procesu splynutia dvoch téměř úplne rozčesnutých národních celkov“.⁷

Vraceje se k této problematice o tři-čtyři roky později, rozvedl Štefánek též o tom, že „národ“ jako výsledek „slučování kmenů“ je „celost (Ganzheit) a „uzákoněnost“ organismu, daná přírodou a uplatněná generacemi, směřující k nejbližší budoucnosti. Národ je „politický celek“, který je více než „národnost“ či „nacionalita“, která se příliš opírá o kmenový nebo i kulturní podklad. Protože národ je více než národnost, je třeba se přidávat k národu a nezůstávat u národnosti.⁸

Představa o „politickém národě“ jako „vědomé pospolitosti“ stojící nad „národností“ a směřující k „budoucnosti“ se jevila českým a některým slovenským vzdělancům a politikům nejvíce vhodnou teoretickou základnou pro obhajobu existence anebo alespoň nedaleké „budoucnosti“ („národ“ je přece zároveň „program“!) „československého národa“. Tuto budoucnost připravovali hlavně sociologové, ale argumenty pro existenci „československého národa“ dodávali historikové. Jednotliví autoři tvrdili, že „Slováci jsou nesporně jedním z kmenů národa československého“ (viz pozn. č. 5), a kdyby nebylo zániku Velkomoravské říše, nedošlo by k „roztržení československé větve kmene slovanského“.⁹ Historičnost „československého národa“ a koncepci jednotných „československých dějin“ podepřel V. Chaloupecký.¹⁰ Rozsáhlý výčet dokladů o existenci „československého národa“ z prostředí slovenského podával zejména A. Pražák, který byl přesvědčen o tom, že „do převratu (do r. 1918) o národní sounáležitosti Čechů a Slováků (nikdo nepochyboval),

a z Čechů a Slováků asi málokdo by se byl býval ohradil, jestliže by jej někdo označil tímže národním jménem“.¹¹

Pražák sice správně uvedl, že v průběhu první světové války se k předstávám T. G. Masaryka a Ed. Beneše o jednotném československém národě připojili také M. R. Štefánek, Š. Osuský, J. Gregor-Tajovský, I. Markovič a další, ale postupně po roce 1919 zůstávali věrni ideji československého národa na Slovensku jen V. Šrobár, M. Hodža, I. Dérer, F. Houdek — ale i tito autoři zdůrazňovali nadále tezi o „dvou větvích“ a o dvou spisovných jazycích. Štefánek ostatně upozornil pražskou veřejnost již v roce 1918, že Slováci se cítí národem, že Škultéty, Križko, Sasinek a jiní jsou přesvědčeni o samostatnosti slovenštiny a o zvláštním původu Slováků. Optimismus V. Šrobára, který na začátku roku 1919 požadoval, aby se rychle přistoupilo k dobudování „národní jednoty“, a který se domníval, že „jednota československého národa“ je nyní již „životní cíl celé (slovenské) inteligence a širokých, dosud probuzených mas národa československého“,¹² nebyl reálný. Kniha M. Hodži o „česko-slovenském rozkole“, v níž autor tvrdil, že Štúrova slovenština nebyla „logickým a nutným výsledkem národopisných a jazykozpytných skutečností“ a že slovenský lid by rozuměl ve 40. letech (minulého století) českoslovenštině nejméně tolik jako nově slovenštině“,¹³ narazila na Slovensku na odpor. Zatímco Hodža spolu s dalšími slovenskými poslanci československého parlamentu přijímal ústavu ČSR vydanou „jménem národa československého“, na Slovensku se ozývaly stále častěji a hlasitěji námitky a protesty proti zavádění „československého národa“ a „československého jazyka“. Jednotliví autoři vyslovovali pevně přesvědčení o nutnosti udržet „Štúrovo dědictví“, protože Slováci mají přece jinou povahu než Češi, liší se od nich tak silně, takže nemůže být žádný československý národ.¹⁴

Celková situace na Slovensku nutila A. Štefánka, aby si ve své již citované studii z roku 1922 položil otázku: „Je životaschopný agregát československý?“ Štefánek byl nadále přesvědčen o tom, že Slováci se neodlišují od Čechů ani etnologicky ani národopisně, ba ani jazykem, náboženstvím, hospodářstvím a v sociálním životě v takové míře, aby si byli cizí. Štefánek si ovšem uvědomoval sílu „slovenského nacionalismu a autonomismu“, a proto hledal „příměřenou životaschopnou náplň“ pro „čechoslováctví“. Nejdříve ovšem musel zjistit rozložení sil ve slovenské společnosti. Podle Štefánka existovaly na Slovensku „v otázce československé“ tyto směry:

1. Starší česká generace a několik slovenských evangelických kněží i světské inteligence stojí na pozicích Jána Kollára a rád by nahradili slovenštinu společným českým jazykem.
2. „Staroslováci“ odmítají jakékoli sblížení na jazykovém poli z příčin „úzkoprsého separatismu“, přičemž se rozdělují na
  - a) dobromyslné přívržence Štúrových zásad a neodmítají vzájemnost mezi Čechy a Slováky,
  - b) separatisty, kteří nenávidí Čechy.
3. Evolucionisté jsou pro rovnoprávnost obou jazyků v národní jednotě Čechů a Slováků, přičemž
  - a) pasivní čekají až na budoucnost,
  - b) aktivní chtějí pěstovat slovenštinu bez antičeské tendence, ale neschvalují eventuální umělé počesťování.

Jak je zřejmé, nebyla situace na Slovensku pro čechoslováctví příliš přízni-

vá. Štefánek nicméně nadále věřil tomu, že budoucnost Slováků je v československém státě. Musí být však rozvíjen tento úkol: Převzít a pokračovat v ideji sbratřování a spolupráci všech Slovanů. „Náš nacionalismus se musí uplatňovat gradací: slovenský, československý a slovenský ideál“.¹⁵ Štefánek odmítal slovenský autonomismus, protože napomáhá „latentnímu zahraničnímu nebezpečí“. Vůbec se Štefánek domníval, že „nyní každá národnost inklinuje k iredentismu do Maďarska, do Německa nebo do Polska“.¹⁶ O rok později a v dalších letech tvrdil A. Pražák, že také na Slovensku odmítala ideu jednotného čs. národa především „iredenta“ z řad promaďarsky smýšlejících jednotlivců, jež byla navíc podněcovaná zvenčí.¹⁷ Zdaleka však neodmítali ideu jednotného československého národa jen „iredentisté“. Kriticky a odmítavě se vyslovovali o pracích A. Pražáka nebo V. Chaloupeckého na stránkách Slovenských pohľadov a také v časopise Prúdy.¹⁸ Kritiku a odpor slovenských autorů vyvolávaly zejména ty názory stoupenců ideje československého národa, kteří tvrdili, že slovenština („slovenská nářečí“) je součástí češtiny.¹⁹

Na pochybnosti a možnosti vzniku „československého národa“ a na kritiku propagandy čechoslováctví odpovídali stoupeneci této ideje novým vyznáním víry v účinnost a potřebu „kulturní jednoty Čechů a Slováků“ a jejich „jednotné vlasti“ a vyhlášovali „pevnou vůli žít společně a společně snášet dobro a zlo . . . i tvořit a udržet stát“.²⁰ Ve víře v potřebu „čechoslováctví“ setrval nadále A. Štefánek, který sice přiznával, že „Slovák chce i nechce splynout s Čechy“, ale čechoslováctví je přece „vývojové jádro“ a určitě se prosadí. Štefánek chtěl dokonce věřit i možnosti, že „organická symbióza Čechů a Slováků musí konec konců vyvrcholit v jednotný spisovný jazyk, v jednotnou civilizaci a kulturu, ve skutečný jednotný státní celek“.²¹ Čeští a slovenští stoupeneci čechoslovakismu vyjádřili svou víru v budoucnost své ideologie ve sborníku věnovaném Milanu Hodžovi (Praha 1930) a slovenští autoři pak zejména ve sborníku „Slovensko Masarykovi“ (Praha 1930). Český slovakofil volal znovu v roce 1931 po „ideové jednotě“ Čechů a Slováků, která bude „pojitkem mocnějším než jednotnost v řečových koncovkách“.²² Slovenské „Čechoslováky“ přijel povzbudit v roce 1933 Ed. Beneš, který v řadě projevů ve slovenských městech vyzýval, aby byl „definitivně dokončen historický vývoj sjednocení našeho (československého — J. K.) národa“. Vyslovil přitom přesvědčení, že „žádná moc na světě už této jednotě Čechů a Slováků nezabrání“.²³

Jak je známo, přijímala a podporovala ideu československého národa v českém prostředí za války a po vzniku republiky celá řada významných pokrokových osobností. Také čeští sociální demokraté stáli na půdě „československého národa“. Marxistická levice a pak Komunistická strana Československa sice kritizovaly vládní politiku na Slovensku, ale ještě na I. řádném sjezdu strany v roce 1923 se hodnotilo úsilí slovenské buržoazie o autonomii Slovenska jako snaha „odloučit slovenský lid od kulturního společenství a od národního sjednocení s českým lidem“. Teprve až po V. kongrese Komunistické internacionály vyhlásil II. sjezd KSC v roce 1924 právo národů na sebeurčení i pro Slováky. Kupodivu však Zdeněk Nejedlý, mluvčí české pokrokové inteligence a stoupenec KSC, se ještě v roce 1924 domníval, že „Slováci samostatným národem nejsou, protože nemají žádný ze znaků národa“. Ostatně ani mladí slovenští komunističtí vzdělanci neměli ještě v letech 1923—1924 o tomto problému jasno: zdálo se jim, že jejich národ nemá dost silnou dělnickou

třidu, takže nemohou ještě tvořit „moderní národ“.²⁴ Koncem dvacátých let však bylo českým komunistům a jejich stoupencům již jasno o svébytnosti Slováků a o škodlivosti čechoslováctví. V roce 1933, v době začínajících změn v mezinárodních vztazích a začátku ohrožení naší republiky, považoval B. Šmeral za nutné napsat do slovenského časopisu „DAV“ článek „Budoucnost slovanských národů“, v němž žádal plné sebeurčovací právo pro každý i malý národ, aby bylo možné vytvořit budoucí vzájemné soužití národů v širších územních a hospodářských celcích. Šmeral tehdy upozornil na nebezpečí, které může vzniknout tehdy, když pokrokové síly neumějí rozřešit nějakou již zralou otázkou: „gordický úzel“ pak „rozseknou svým způsobem (proti pokro- kou!) síly reakce“.²⁵

Buržoazní autoři četných spisů o „jednotném československém národě“ tvrdili, že pěstování „národní jednoty Čechů a Slováků“ bylo nutné vzhledem k poměrně velké síle „jinonárodního obyvatelstva“ nově vzniklého československého státu a také vzhledem k zahraničí (potřeba souhlasu západních států s požadavkem připojení Slovenska čili „severních Uher“ k československému státu). Ideologie čechoslovakismu měla zkrátka a dobře dokázat národní charakter československé republiky: samých Čechů bylo v novém státě polovina, ale „Čechoslováků“ dvě třetiny. Proti „národnímu charakteru“ Československé republiky se ovšem ohrazovali od samého počátku zejména představitelé německy mluvícího obyvatelstva. Nároky Němců na sebeurčení byly odmítány historickými argumenty. Tvrdilo se, že „hranice jsou naše a naše zůstanou“. Sám Masaryk určoval státoprávní postavení „našich Němců“ (jak se o nich vyjádřil) z hlediska „skutečnosti“, že „Němci původně přišli do naší vlasti jako emigranti a kolonisté“.²⁶ J. Kallab považoval již v roce 1918 za „výsměch“ takové pojetí sebeurčení národů, podle kterého by měly nové státy vznikat na základě „národnostních hranic“ (jak to požadovali Němci v pohraničních oblastech českých zemí — J. K.). Podle Kallaba nejsou „národnostní hranice“ nic stálého a „nehodí se k tomu, aby tvořily vzájemné hranice států“.²⁷ Také E. Rádl považoval v roce 1921 za vhodné upozornit na „západní teorie“ národnostní otázky, podle kterých „nemusí mít každý kmen svůj stát“ a že právo na vlastní stát se nemá rozumět tak, „že by hranice státní musily být nutně hranicemi národnostními“.²⁸ Ještě v roce 1931 tvrdil Zd. Fierlinger, že „sebeurčení je snad někdy oprávněné, ne však vždy“.²⁹

Zvláštním způsobem chtěl řešit „německou otázku“ v rámci „čechoslováctví“ E. Rádl, který v roce 1923 upozornil na to, že „učení o tom, že propast mezi Čechy a Němci se nedá překlenout než jen násilím, válkou (třeba i drobnou válkou od osoby k osobě), povede k jedinému důsledku: spor s Němci prohrajeme“.³⁰ Víme již, že se Rádl ve svých prvních pracích o teorii národa přiklonil k pojetí „politického národa“ v nejširším slova smyslu. Rádl proto kritizoval čechoslovakismus za příliš úzký obsah. Součástí československého „politického“ národa by měli být nejen Slováci, ale i Němci, Maďaři a ostatní obyvatelé Československa. Uznáváje, že „národ je ideál, úkol, program“ (jak to ostatně prohlašoval T. G. Masaryk), chápal Rádl své pojetí „politického národa“ tak, že „národ nejen je, ale hlavně že národ má být“: „Československý národ“ jako „politický národ“ (nad etnickými skupinami) ať tvoří všechno obyvatelstvo ČSR. Jestliže ústava z roku 1920 uznává dvě varianty „československého jazyka“, nebude nesnadné zavést tři nebo i čtyři „státní jazyky československého národa“. Rádl si přál, aby se stalo přirozeným obsahem pojmu

„Čechoslovák“ veškeré „státní příslušenství bez ohledu na kmenovou (národnostní — J. K.) příslušnost“. Toto své stanovisko vyhrotil Rádl touto otázkou: „Jakým demokratickým právem vylučujeme z programu čechoslováctví Němce a Maďary?“.

Cestu k „politickému národu československému“ si Rádl představoval tak, že všechny národnosti ČSR dostanou kulturní autonomii, což posílí „vědomí státního občanství“, jež ovšem musí být „co nejintenzivněji pěstováno“. Jméno „Čechoslovák“ nebo název „československý národ“ musí dostat podobný význam jako Švýcar, Kanadčan nebo Belgičan. Rádl byl přesvědčen o tom, že především „řešení problému Čechů a Němců rozhodne nejen o budoucnosti Československé republiky, nýbrž i střední a východní republiky“.³¹

Politické čili západoevropské pojetí národa — „všichni občané státu tvoří národ bez ohledu na jejich původ nebo mateřský jazyk“ — zastával do jisté míry ještě v roce 1937 také K. Krofta³² a částečně je přijímal i J. B. Kozák. Skutečnost, že Československo „má ohromné (národnostní) menšiny“, vedla Kozáka k formulaci tohoto „historického úkolu“: pomáhat vytvářet „znovu vlastenectví jako lásku ke společné vlasti“. To se mohlo dařit jen tehdy, buď-li se vše dělat pro to, „aby Němci a Maďari nebyli zde (v ČSR — J. K.) drženi jen zákonem“.³³

Název „Čechoslovák“ zněl příliš etnicky, než aby jej mohli přijmout za svůj německy a maďarsky mluvící obyvatelé československého státu, jejichž představitelé, především němečtí, trvali na takovém pojetí národa, jehož příslušníci jsou spojeni původem a jazykem. Zatímco v československé odborné (sociologické, právní i historické) a hlavně politické publicistice se kladl hlavní důraz na subjektivní stránku v obsahu pojmu národ a žádalo se právo „svobodné volby národa“, němečtí autoři (zejména nacionálněsocialističtí) zdůrazňovali „povinnost zůstat příslušníkem svého národa“ a žádali proto zavedení povinných „národnostních katastrů“. S širokým pojetím pojmu Čechoslovák“ (všichni obyvatelé ČSR) nesohlasili ani čeští autoři, kteří nadále trvali na „národním“ („československém“) rázu československé republiky.

Hradní čechoslovácká ideologie hájila „národní ráz“ (Československé republiky, ale někteří autoři z řad československé buržoazie si uvědomovali celkovou situaci a cítili tlak poměrů natolik, že si sami kladli otázku: „Republika národní či národnostní?“. Tak nadepsal jednu svou práci v roce 1929 E. Sobota, který se již dříve pokusil srovnávat poměry v ČSR a ve Švýcarsku, zabýval se podrobně „výkladem našeho jazykového práva“ a zkoumal „národnostní právo československé“. Sobota konstatoval, že čs. zákony rozeznávají národnost, jazyk, náboženství a rasu, přičemž „národnosti“ většinou rozuměly „kmenovou příslušnost, jejímž hlavním vnějším znakem je zejména mateřský jazyk“. Zjistil dále, že „pojem národnosti není v našem právním řádě vymezen a že není jednotně upravena formální stránka národnostní příslušnosti“. Z předpisů o provádění sčítání lidu Sobota vyrozuměl, že „zásadně je pro určení národnostní sounáležitosti rozhodné dobrovolné přiznání občana“, přičemž administrativní aparát měl právo přezkoumat toto vyznání „na základě objektivních znaků“.³⁴ Sobota doporučoval tuto teorii a praxi určování národnosti: Právní řád ať uzná za směřodatné určení příslušnosti k tomu či onomu národu na základě vlastního přiznání jednotlivých příslušníků.

Chtěje dokázat neoprávněnost kritiky útlaku národnostních skupin v Československu, pokusil se Sobota dokázat, že čs. právní řád obsahuje nejen ta

ustavení, „která staví československý národ nad jiné národy ve státě“, nýbrž obsahuje „i prvky národnostní rovnosti a rovnoprávnosti“, z nichž by bylo možno vyvodit závěr o tom, že ČSR je národnostním státem. Je docela možné, že právě ty druhé prvky zesílí, ale to bude záležet na příslušnicích národnostních menšin: kolik zásluh získají při budování státu, o tolik se zlepší jejich právní situace.³⁵

Zatímco němečtí, maďarští a někteří slovenští autoři ličili postavení českého národa jako nadřazené, kdežto situaci svých národních příslušníků hodnotili jako nerovnoprávnou, čeští autoři z okruhu hradní buržoazie charakterizovali postavení „československého národa“ jako „aktivnějšího nositele politických osudů země“. A právě z této pozice Čechů a Slováků mělo vyplynout — psal Zd. Fierlinger —, že nesmějí zapomenout na to, že „jim jako většinovému obyvatelstvu připadá na prvním místě odpovědnost za to, v jakém duchu se řeší národnostní otázky, jaké metody jsou uplatňovány“. Fierlinger přitom považoval představy o „politickém“ a „československém“ národě jako souhrnu všech státních občanů sice „za předčasné, ale nikoli tak zcela neuskutečnitelné“.³⁶

Poznámky

¹ Šrobár, V.: *Anketa o československé vzájemnosti*. Průdy, V, 1914, č. 9—10 (vyšlo r 1919), s. 296—566.

² Šrobár, V.: *Paměti z vojny a z vězenia*, Praha 1922, s. 73—75.

³ V „Deklaraci českých poslanců“ z 30. 5. 1917 se však psalo o „českém státě, rozšířeném a zesíleném o uherské bratry Slováků“.

⁴ Gosiorovský, M: *Češi a Slováci. Historie vzájemných vztahů ve 20. století*, Praha 1979.

⁵ Matiegka, J.: *Vznik a počátky národa československého*, přednáška č. 100 ve sbírce „Za vzděláním“, Praha 1918.

⁶ Rádl, E.: *Rassová teorie a národ*, Praha 1918, s. 5, 8, 19 a. Týž: *Národ a stát*, Praha 1921, s. 3, 16, 21 ad.

⁷ Štefánek, A.: *Slovensko ako sociologický predmet*, Praha 1919, s. 3—4, 7—11, 20.

⁸ Štefánek, A.: *Slovensko a československá otázka*, Průdy, VI, 1922, s. 174 ad.

⁹ Novotný, V.: *Z dějin československých. Úvahy a poznámky*, Brno 1921, s. 37, 53 ad.

¹⁰ Chaloupecký, V.: *Československé dějiny*, Český časopis historický, XXVIII, 1922, s. 1—30.

¹¹ Pražák, A.: *Československý národ*, Bratislava 1925, Týž: *Češi a Slováci*, Praha 1929.

¹² Viz pozn. č. 1, s. 397—398.

¹³ Hodža, M.: *Česko-slovenský rozkol. Príspevky k dejinám slovenčiny*, Turč. Sv. Martin 1920, s. 2, 6, 14 ad.

¹⁴ Škultéty, J.: *Stodvadcatpäť rokov slovenského života*, Martin 1920. Lájčiak, J.: *Slovenská kultura*, Myjava 1923. Kompánek, A.: *Slovák, jeho povaha a schopnosti*, Praha 1921.

¹⁵ Průdy, VI, 1922, s. 29, 92.

¹⁶ Průdy, VI, s. 16 ad. Štefánek, A.: *Československý problém*, Průdy, VIII, 1924, s. 67.

¹⁷ Pražák, A.: *Československý národ*, Praha 1925, s. 51

¹⁸ Škultéty, J.: *Velká mylka. Slovenské pohľady*, 1923, s. 53—60. Týž: *O Slovákoch, I*, Martin 1928. Rapant, D.: *Národ a dějiny*, Průdy, VIII, s. 470—477. Týž: *Národ a československá otázka*, Průdy, IX, s. 454—464.

¹⁹ Trávníček, F.: *K otázce poměru češtiny a slovenštiny*. Průdy, VII, 1923, s. 148—155. *Československá národní čítanka. Sborník statí*, Praha 1928, s. 137.

²¹ *Tamtéž*, s. 134—136.

²² Kálal, K.: *Mravný národ, silný národ*, Praha 1931.

- ²³ Beneš, Ed.: *Reč k Slovákům o naší národní přítomnosti a budoucnosti*, Praha 1934.
- ²⁴ Gosiorovský, M.: *Češi a Slováci* (viz pozn. 4). Plevza, V: *Národnostná politika KSČ a česko-slovenské vztahy*, Bratislava 1979.
- ²⁵ Gosiorovský, c.d., s. 107.
- ²⁶ *První poselství prezidenta Československé republiky*. *Československá národní čítanka*, s. 21 ad.
- ²⁷ Kallab, J.: *Národ a stát*, Praha 1921, s. 28.
- ²⁹ Fierlinger, Zd.: *Demokracie a otázka národnostní*, Praha 1931, s. 245.
- ³⁰ Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1928, s. 141—149, 165, 213.
- ³¹ Rádl, E.: *Mír v Československu*, Praha 1923, s. 9 ad.
- ³² Krofta, K.: *The Germans in the Czechoslovak Republic*, Prag 1937.
- ³³ Kozák, J. B.: *Národ jako úkol* — in *Tři přednášky o nacionalismu*, Praha 1932, s. 63.
- ³⁴ Sobota, E.: *Národnostní právo československé*, Praha 1927, s. 16—18.
- ²⁵ Sobota, E.: *Republika národní či národnostní?* Praha 1929, s. 8, 12, 16—17, 65—67.
- ³⁶ Fierlinger, Zd.: *Demokracie a otázka národnostní*, s. 245, 255 ad.

THEORIE UND ZIELE DER IDEOLOGIE DES TSCHECHOSLOWAKENTUMS

Der Autor konzentrierte sich auf die Erklärung des Begriffes „tschechoslowakische Nation“, wie über ihn bereits gegen Ende des ersten Weltkrieges einzelne wissenschaftliche Mitarbeiter und Journalisten referierten bzw. schrieben. Allgemein ging man aber von der Vorstellung aus, daß sich Tschechen und Slowaken ethnisch und sprachlich so nahe sind, daß sie „zwei Zweige“ einer Nation bilden. Dabei dachte man auch an die Möglichkeit oder auch an die Notwendigkeit, daß sich der slowakische „Zweig“ dem tschechischen „Kern“ unterzuordnen hätte. Die „tschechoslowakische Nation“ war nach den einzelnen Autoren eine „politische Nation“, was als eine höhere und fortschrittlichere Form der Organisation angesehen wurde, als es die „Nationalitäten“ waren. In diesem Sinne schrieb auch der slowakische Soziolog und Publizist Anton Štefánek. Der tschechische Wissenschaftler Emanuel Rádl schlug sogar vor, daß der „tschechoslowakischen Nation“ als „politische Ganzheit“ auch die deutsch, ungarisch und anders sprechenden Bewohner des tschechoslowakischen Staates zuzuordnen sind.

